

MAGDALENA MARZEC-JÓŹWICKA

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0002-1316-0498

e-mail: magmar@kul.pl

**Literatura jako narzędzie poznawania
i wspierania osób z zespołem Aspergera**

Wszystko zależy od tego, jak widzisz rzeczywistość. [...] Kiedy zrozumiesz, w jaki sposób myślą i jak pojmują świat, to, co wydaje się skazą, pewnego dnia może okazać się talentem lub szczególnym darem¹.
Peter Szatmari

Streszczenie

W artykule zostały omówione trzy współczesne teksty, reprezentujące różne gatunki: opowieść dla dzieci (*Kosmita* Roksany Jędrzejewskiej-Wróbel), powieść autobiograficzną (*Cukry* Doroty Kotas) oraz *picturebook* (*Mam zespół Aspergera. Podręcznik dla uczniów i nauczycieli* Karoliny Dyrdy i Jolki Rosińskiej). Wszystkie podejmują problematykę zespołu Aspergera, czyli zaburzenia neurologicznego mieszczącego się w spektrum autyzmu, realizując ważny cel społeczny i wychowawczy: służą promowaniu większej świadomości i wiedzy na temat autyzmu w celu umożliwienia lepszego zrozumienia, wsparcia i integracji osób neuroatypowych w różnych środowiskach, również szkolnym. Każdy z zaprezentowanych w artykule utworów może zostać z powodzeniem wykorzystany w edukacji na różnych jej poziomach jako lektura uzupełniająca zarówno na lekcjach języka polskiego, jak i godzinach wychowawczych. W artykule zaproponowano przykładowe działania polonisty, który zdecyduje się znaleźć miejsce dla tekstów Jędrzejewskiej-Wróbel, Kotas oraz Dyrdy i Rosińskiej we współczesnej szkole.

Słowa kluczowe: zespół Aspergera, zaburzenie neurologiczne, uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, *Kosmita*, *Cukry*

Wprowadzenie

Zespół Aspergera (ZA) od 2022 roku opisywany jest w Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób ICD-11 jako zaburzenie ze spektrum autyzmu². Nazwa, zaczerpnięta

¹ P. Szatmari, *Uwięziony umysł. Opowieści o ludziach z autyzmem*, tłum. M. Sekerdej, Kraków 2007, s. 9.

² Zob. K. Chodzicka, *ICD-11: najważniejsze zmiany w klasyfikacji chorób*, <https://psychomedic.pl/icd-11-najwazniejsze-zmiany-w-klasyfikacji-chorob> [10.11.2025]; K. Lizak, *Zespół Aspergera*

od nazwiska austriackiego pediatry i psychiatry, przestaje funkcjonować w najnowszej diagnostyce. Nadal jednak używana jest w kontekście historycznym i potocznym jako bardziej precyzyjna i zrozumiała. Stosowana jest też w pozycjach dostępnych na rynku wydawniczym, w tym w utworach omawianych w dalszej części artykułu. Jej obecność w niniejszym tekście jest w związku z tym uzasadniona i potrzebna.

Liczba uczniów, u których rozpoznawane są cechy autyzmu, stale wzrasta, co wiąże się głównie z poszerzaniem jego definicji, stopniową poprawą dostępu do narzędzi diagnostycznych oraz wyższym poziomem świadomości nie tylko specjalistów z zakresu pedagogiki specjalnej, psychologii, logopedii i psychiatrii, ale też nauczycieli i terapeutów, a nawet rodziców³. W ciągu ostatnich trzynastu lat w placówkach edukacyjnych niemal dwukrotnie zwiększyła się liczba podopiecznych z różnymi rodzajami niepełnosprawności. W przypadku autyzmu, w tym zespołu Aspergera, „wzrost liczby uczniów z takim orzeczeniem jest ponad siedemnastokrotny – z 5951 w roku szkolnym 2010/2011 do 101 999 w roku 2023/2024”⁴. Około 90% młodych ludzi z zaburzeniami neurozwojowymi, zgodnie z decyzją rodziców, uczęszcza do szkół ogólnodostępnych⁵. Jak pokazują badania, co dziesiąta osoba ze spektrum jest sawantem (z franc. *savant* – człowiek uczony, mądry, biegły), co oznacza z jednej strony posiadanie przez nią w co najmniej jednej dziedzinie wybitnego talentu⁶, który powinien być w szkole dostrzeżony i rozwijany. Z drugiej strony nie należy zapominać o tym, że dzieci i młodzież z zespołem Aspergera ulegają trauma-

(ICD-10: F84.5) – objawy u dzieci i dorosłych, <https://diag.pl/pacjent/artykuly/zespol-aspergera-objawy-u-dzieci-i-doroslych> [12.11.2025]; E. Karpuszenko, *Spektrum autyzmu. Spojrzenia* [w:] *Wprowadzenie do tematu i podstaw teoretycznych autystycznego spektrum zaburzeń*, red. I. Bołtuć, M. Dworżańska, Częstochowa 2022, s. 7–25.

³ Zob. więcej na ten temat: W. Otrębski, K. Mariańczyk, A. Amilkiewicz-Marek, K. Bieńkowska, E. Domagała-Zyśk, B. Kostrubiec-Wojtachnio, B. Papuda-Dolińska, E. Pisula, *Podręcznik metodyczny. Standardy przebiegu oceny funkcjonalnej oraz planowania wsparcia edukacyjno-specjalistycznego w przypadku występowania następujących trudności: uszkodzenie słuchu, dysfunkcja wzroku, specyficzne zaburzenia uczenia się, zaburzenia rozwoju mowy i języka, zaburzenia rozwoju intelektualnego, zaburzenia ze spektrum autyzmu (ASD), zaburzenia zachowania i emocji*, Lublin 2022.

⁴ G. Całek, *Uczeń ze spektrum autyzmu – refleksje okołostatystyczne* [w:] *Dziecko ze spektrum autyzmu. Aktualne badania i refleksje naukowe*, red. G. Całek, Kraków 2024, s. 16.

⁵ Coraz więcej dzieci ze zdiagnozowanym spektrum autyzmu. Polskie szkoły na to gotowe?, <https://www.portalsamorzadowy.pl/edukacja/coraz-wiecej-dzieci-ze-zdiagnozowanym-spektrum-autyzmu-polskie-szkoly-na-to-gotowe,439055.html> [16.06.2025]. Zob. też: M. Banasiak, *Funkcjonowanie dziecka z zespołem Aspergera w szkole ogólnodostępnej – studium przypadku*, „Przegląd Pedagogiczny” 2020, nr 2, s. 257–270.

⁶ K. Torchała, *Spektrum autyzmu: diagnozy na wyrost czy faktyczny wzrost przypadków?*, <https://zdrowie.pap.pl/rodzice/spektrum-autyzmu-diagnozy-na-wyrost-czy-faktyczny-wzrost-przypadkow> [16.06.2025]. Zob. też: A. Grzywa, *Kaprys natury, czyli o zespole sawanta*, „Neurologia Praktyczna” 2012, t. 12, nr 6, s. 43–48; E. Junger, *Dziecko sawant – jak je wspierać?*, <https://hellomama.pl/starsze-dziecko/dziecko-sawant-jak-je-wspierac/> [16.06.2025]; M. Michalewska, *O fenomenie zaklętym w niepełnosprawności, a może o fenomenalnej niepełnosprawności. Rzecz o osobach z zespołem sawanta*, <https://terapiaspecjalna.pl/artikul/o-fenomenie-zaklętym-w-niepełnosprawności-a-może-o-fenomenalnej-niepełnosprawności> [16.06.2025].

tyzacji dużo szybciej niż ich koledzy o typowym rozwoju neuronalnym, mając „do dyspozycji ograniczone zdolności adaptacyjne, znacznie mniej strategii przetrwania oraz słabszą zdolność do korzystania ze wsparcia społecznego”⁷. Szacuje się, że ok. 65% ludzi z zespołem Aspergera nie radzi sobie ze swoimi emocjami, prawie połowa spełnia kryteria zaburzeń depresyjnych i lękowych, a 29% prezentuje objawy fobii społecznej⁸. Populacja młodych z zespołem Aspergera jest bardzo narażona na myśli i tendencje suicydalne. Szacuje się, że prawdopodobieństwo skutecznej próby samobójczej u osób w spektrum autyzmu jest ponad 20-krotnie wyższe niż w grupie równolatków o typowym modelu rozwoju⁹.

Wszystkie powyższe dane mają na celu uświadomienie nauczycielom, z czym mają do czynienia. Każdy z nich spotka na swojej dydaktycznej drodze autystycznych podopiecznych, w związku z czym niezbędne są mu wiedza oraz kompetencje edukacyjno-wychowawcze, by łatwiej się z nimi komunikował i lepiej rozumiał ich potrzeby. Uczniowie tacy, podobnie jak inni podopieczni ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, stanowią wyzwanie pedagogiczne. Wykazują niezwykle umiejętności umysłowe, które nie zawsze idą w parze z zaradnością życiową, dlatego tak bardzo potrzebują wsparcia. Są bardzo wrażliwi i delikatni, chimeryczni, skłonni do nastrojów depresyjnych, strachliwi, niepewni siebie, a u dorosłych szukają potwierdzenia tego, że potrafią, umieją, dadzą sobie radę. Cenną pomocą w poznaniu, zrozumieniu i wspomaganiu osób neuroatypowych okazuje się literatura: opowieści dla dzieci i młodzieży¹⁰, świadectwa osób zmagających się z trudnościami neuronalnymi i ich bliskich¹¹ oraz poradniki i pod-

⁷ E. Dobiała, *Traumy szkolne u dzieci i młodzieży z zespołem Aspergera. Przyczyny i konsekwencje*, <https://terapiaspecjalna.pl/artukul/traumy-szkolne-u-dzieci-i-mlodziezy-z-zespolem-aspergera-przyczyny-i-konsekwencje> [16.06.2025].

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Zob. np. Ch. Amenta, *Krzyś jest wyjątkowy*, przekł. E. Wojtych, Gdańsk 2010; A. Steinhöfel, *Rico, Oskar i Głębocenie*, przekł. E. Jeleń, Kraków 2011; J.M. Chmielewska, *Hubek, kubek, wstążka*, Szklarska Poręba 2015; K. Głuszko, *Podaj łapkę misiu*, Warszawa 2015; A. Kossowska, *Duże sprawy w małych głowach*, Opole 2015; P. Nilsson, *Inny niż wszyscy. Opowiadanie o chłopcu, który chciał wiedzieć, czy jest normalny*, przekł. M. Rey-Radlińska, Poznań 2017; I. Březinowa, *Krzyż po cichu braciszku*, przekł. M. Śmigielski, Wołów 2018; E. Jodko-Kula, *Jak zrozumieć Chrumaka i wejść do świata tych, którzy myślą inaczej*, Kraków 2019; J. Pstrągowska, *Noro I. Przygody nieziemskiego przyjaciela*, Gdańsk 2020; K. Ryrych, *Lato na Rodos*, Warszawa 2020.

¹¹ Zob. np. *Zespół Aspergera w okresie dojrzewania. Wzloty, upadki i cała reszta*, red. W.L. Holliday, przedm. L. Jackson, tłum. M. Umińska, K. Umiński, Warszawa 2006; L. Jackson, *Świry, dziwadła i Zespół Aspergera. Przewodnik użytkownika dorastania*, Otwock 2010; Ch. Preissmann, *Asperger. Życie w dwóch światach*, tłum. J. Arentewicz, Gdańsk 2017; W.L. Holliday, *Udawanie normalnej. Życie z zespołem Aspergera*, tłum. P. Dobrowolski, Kraków 2018; C. Kim, *Nieśmiali, skryci i społecznie niedopasowani. Przewodnik po życiu z zespołem Aspergera*, przekł. J. Gilewicz, Kraków 2018; L. Oblój, *Zespół Aspergera od środka*, Warszawa 2019; J.E. Robinson, *Jestem inny*, tłum. A. Homańczyk, Kraków 2019; J. Nerenberg, *Neuroróżnorodne. Jak żyć w świecie skrojonym nie na naszą miarę*, tłum. K. Byłowski, Warszawa 2022; D. Tammet, *Urodziłem się pewnego błękitnego dnia. Pamiętniki nadzwyczajnego umysłu z zespołem Aspergera*, tłum. M. Mysiorska, Gorlice 2022;

ręczniki przeznaczone dla nauczycieli, wychowawców i terapeutów¹². W artykule zostaną omówione trzy różne utwory – każdy z nich pod kątem możliwości wykorzystania go w pracy edukacyjno-wychowawczej nauczyciela polonisty.

Kosmita Roksany Jędrzejewskiej-Wróbel z ilustracjami Jony Jung

W 2008 roku ukazała się książka *Kosmita* Roksany Jędrzejewskiej-Wróbel, wydana przez Fundację ING Dzieciom, a napisana z myślą o rodzinach dzieci ze spektrum autyzmu. W 2009 roku została umieszczona na Złotej liście Fundacji ABC XXI. Była też nominowana do nagrody w konkursie Polskiej Sekcji IBBY „Książka Roku 2009”. W 2012 roku znalazła się na liście „10 najważniejszych książek dekady” z okazji 10-lecia kampanii „Cała Polska czyta dzieciom”. Doczekała się nawet adaptacji teatralnej: spektakl *Kosmita*, w reżyserii Dariusza Wiktorowicza i z muzyką Mateusza Pospieszalskiego, wystawiany był na deskach Teatru Dzieci Zagłębia im. Jana Dormana w Będzinie¹³.

Książka Jędrzejewskiej-Wróbel jest przeznaczona dla młodszych czytelników. Krystyna Zabawa zaproponowała ją do omówienia już w klasie II¹⁴, jednak można ją czytać również ze starszymi uczniami (IV, a nawet V klasy), pod warunkiem wyboru odpowiednich tematów do refleksji oraz zadań do wykonania przez uczestników zajęć. Historia przedstawiona jest z perspektywy 8-letniej Oli, siostry tytułowego bohatera, a rozpoczyna się w momencie jego pojawienia się w rodzinie państwa Jelonków. Kacper, upragniony młodszy brat, miał być podobny do innych niemowlaków: radosny, energiczny i garnący się do ludzi. Chłopiec jednak od początku taki nie był: unikał kontaktu wzrokowego z kimkolwiek, nie lubił dotyku i przytulania, interesował się za to przedmiotami wokół: firanką albo karuzelą nad

K. Michalczak, *Synu, jesteś kotem*, Warszawa 2023; O. Ptak, *Guzikożerca na tropie słów*, Poznań 2024; R. Simone, *Aspergirls. Siła kobiet z zespołem Aspergera*, tłum. J. Okuniewski, Gdańsk 2024.

¹² Zob. np. M. Winter, *Zespół Aspergera. Co nauczyciel powinien wiedzieć*, tłum. E. Niezgoda, Warszawa 2006; G. Jagielska, *Dziecko z autyzmem i zespołem Aspergera w szkole i przedszkolu*, Warszawa 2010; T. Atwood, *Zespół Aspergera. Kompletny przewodnik*, tłum. M. Śmiechowska, Kraków 2011; J. Chromik-Kovačs, I. Banaszczyk, *Kim jest ryś? Opowieść o chłopcu z zespołem Aspergera*, Warszawa 2016; J. Cook O'Toole, *(Sekretna) księga asperdzieciaka. Poradnik dla dzieci i młodzieży z zespołem Aspergera*, tłum. A. Weksej, Kraków 2018; J. Hołub, *Niegrzeczne. Historie dzieci z ADHD, autyzmem i zespołem Aspergera*, Gorlice 2020; A. Kozdroń, *Zespół Aspergera. Zrozumieć, aby uzdrowić*, Lublin 2021; J. Święcicka, *Uczeń z zespołem Aspergera. Praktyczne wskazówki dla nauczyciela*, Kraków 2022; J. Stalka-Jarska, *Geniusz czy dziwak? O chłopcu z zespołem Aspergera*, Kraków 2024.

¹³ J. Jurasz, „*Kosmita*” – Roksana Jędrzejewska-Wróbel, <https://pedagogiczna.pl/kosmita-roksana-jedrzejewska-wrobel/> [18.06.2025]. Zob. też: M. Wójcik-Dudek, „*Kosmita*” Roksany Jędrzejewskiej-Wróbel jako projekt literacki i teatralny [w:] *Noosfera literacka: problemy wychowania i terapii poprzez literaturę dla dzieci*, red. A. Ungeheuer-Gołąb, M. Chrobak, Rzeszów 2012, s. 343–349.

¹⁴ K. Zabawa, *Pozycje współczesnej polskiej literatury dziecięcej polecane dla poszczególnych grup wiekowych*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2012, nr 24, s. 113.

łózczykiem. Obserwując malucha, koleżanka Oli wprost stwierdziła: „Twój brat jest chyba popsuty” (s. 7)¹⁵. Dziewczynce zrobiło się przykro, ale zaczęła jeszcze uważniej przyglądać się Kacprowi: „Jakby mieszkał w szklanej kuli” – pomyślała sobie kiedyś, patrząc, jak jej mały brat siedzi na kocyku na środku pokoju i cały dzień puka czerwonym klockiem w podłogę. I niczego nie chce. Ani mamy, ani taty, ani jej – Oli” (s. 8). Na kolejnych stronach opowieści znajdują się opisy zachowań chłopca (samouszkodzanie, agresja skierowana na innych, rzucanie przedmiotami, wrzaski, uporczywe powtarzanie czynności, unikanie kontaktu fizycznego, impulsywność, niezdolność akceptacji zmian), uznawanych za trudne¹⁶.

Kiedy okazało się, że Kacper jest autystykiem, Ola bardzo to przeżyła, krzycząc, że chce mieć normalnego brata, a nie takiego dziwaka, z którym wstyd się gdziekolwiek pokazać. Denerwowała się na rodziców, że skupili swoją uwagę na chłopcu, a nie na niej, przez co czuła się gorsza, samotna i zaniedbana. By zwrócić na siebie uwagę, symulowała autyzm. Często płakała, nie mogąc poradzić sobie z obciążeniem, jakie, jej zdaniem, Kacper stanowił dla rodziny. Nie mogła przy tym zrozumieć, na czym polegają problemy jej brata. Podejrzewała, że po prostu jest chory psychicznie. Członkowie rodziny musieli nauczyć się żyć pod jednym dachem z chłopcem, który był dziwaczny, ale ich potrzebował, choć nie potrafił tego okazać. Pomocą okazały się wizyty terapeuty, który pracował z Kacprem, a przy okazji wspierał jego bliskich w procesie wychowywania chłopca. Dzięki panu Markowi rodzina stopniowo zaczęła funkcjonować lepiej: rodzeństwo komunikowało się ze sobą werbalnie (początkowo Kacper zapisywał swoje wypowiedzi na monitorze komputera), Ola przestała wstydzić się brata, akceptując jego zachowania, Jelonkowie wyjeżdżali na wakacje, oswajając Kacpra z nowymi miejscami¹⁷.

Warto zaproponować uczniom przyjrzenie się relacjom w rodzinie Jelonków, porównując sytuacje z początku oraz końca książki. Uczniowie bez trudu powinni zauważyć zmiany, jakie zaszły w członkach rodziny. Warto najpierw nazwać i omówić uczucia towarzyszące Jelonkom w związku z nietypowym rozwojem Kacpra (np. Ola: rozczarowanie innością brata, złość spowodowana niemożnością porozumienia się z nim, wstyd przed koleżankami, wybuchy gniewu i wykrzykiwanie pragnienia posiadania normalnego brata; rodzice: strach przed tym, co nowe, nieznanne, nieprzygotowanie do wychowywania dziecka nieneurotypowego, poczucie bezradności i lęku, nieumiejętność rozumienia własnego dziecka, konieczność uczenia się go), a potem przyjrzeć się ich metamorfozie i czynnikom, które na nią wpłynęły (np. tolerowanie zachowań Kacpra, niezwracanie na nie przesadnej uwagi, akceptacja jego inności, przełamanie wstydu przed znajomymi, traktowanie chłopca jako pełnoprawnego członka rodziny, otwieranie go na świat poprzez wyjazdy).

¹⁵ Wszystkie cytaty pochodzą z wydania: R. Jędrzejewska-Wróbel, *Kosmita*, Bielsko-Biała 2008.

¹⁶ A. Koziara, O. Mendyka, M. Błażej, *Zachowania trudne osób z ASD w percepcji terapeutów*, „Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej” 2025, nr 18, s. 152–166.

¹⁷ Zob. *Autyzm i rodzina*, red. A. Prokopiak, Z. Palak, Lublin 2023; E. Notbohm, V. Zysk, *1001 porad dla rodziców i terapeutów dzieci z autyzmem i zespołem Aspergera*, tłum. A. Haduła, Kraków 2023.

W książce Jędrzejewskiej-Wróbel pojawiają się liczne opisy zespołu Aspergera jako zaburzenia. Można wykorzystać je na zajęciach do tworzenia definicji, np. „Jakby mieszkał w szklanej kuli” (s. 8); „Co to za tajemnicza choroba, której nie można wyleczyć? I o której prawie nic nie wiadomo. Ani skąd się bierze, ani dlaczego nie ma na nią tabletek? A do tego jest taka rzadka, że właściwie nie wiadomo, jaka jest. Wiadomo tylko, że przez nią Kacper nie będzie taki, jak inne dzieci” (s. 12); „Mózg Kacpra jest zdrowy, ale jego części nie mogą się ze sobą dogadać” (s. 29); „Kacpra ciągle atakują pszczoły. [...] Bo dla niego cały świat jest jak wielka brzęcząca pszczoła – wszystkie dźwięki, słowa, obrazy, zapachy, każdy niespotykany dotyk... I on ciągle się przed nimi broni” (s. 52); „Tak to już jest z kosmitami. Trzeba nauczyć się z nimi żyć, chociaż to czasem bardzo trudne [...]. – Ale za to nie każdy może mieć swojego własnego kosmitę” (s. 35–36). Definicje te warto skonfrontować z wiedzą na temat zespołu Aspergera, którą uczniowie znajdą w internecie lub dostępnych opracowaniach, zwracając uwagę na ich język, metaforyczność, obrazowość. Takie działanie pozwoli im zrozumieć różnice pomiędzy stylem literackim a stylem naukowym.

Można też uczynić przedmiotem refleksji listy Kacpra do Anioła Stróża, który stał się jego powiernikiem. Okazuje się, że chłopcu łatwiej jest pisać o tym, co przeżywa, czego doświadcza, niż o tym mówić. Dzięki listom, zapisanym w książce inną czcionką, czytelnik zyskuje nową perspektywę spojrzenia na dziecko z ZA: wchodzi niejako w jego głowę, mogąc lepiej go poznać i zrozumieć jego obawy, lęki, trudności, ale też pragnienia i marzenia. Tych pierwszych Kacper wymienia zdecydowanie więcej, ale budujące jest to, że chłopiec zaczyna dostrzegać też swoje małe sukcesy, takie jak pomoc rodzicom w odnalezieniu miejsca zaparkowania samochodu podczas wyjazdu wakacyjnego. Kacper, co warto podkreślić, ma świadomość swojej odmienności, tego, że nie jest taki, jaki inne dzieci, jak siostra. Określa siebie niewystarczającym, niedziałającym tak, jak powinien, nieodpowiednim. Uważa, że stanowi dla rodziny problem, na co wskazują wypowiedzi: „jestem niedobry. [...] To musi być okropne dla mamy i taty. [...] Dlaczego musiał im się trafić taki syn?” (s. 21); „Ktoś oszukał moich rodziców i dał im popsute dziecko” (s. 25). Zdaje sobie sprawę, że swoim zachowaniem sprawia przykrość najbliższym, którzy często się za niego wstydzą, a jednocześnie, choć próbuje, nie potrafi być inny. Docenia pomoc pana Marka, który jako jedyny zdaje się go rozumieć, ale też rodziców i siostry, z którymi nawiązuje coraz lepsze relacje. Po zapoznaniu się z jego zwierzeniami, adresowanymi do Anioła Stróża, warto zaproponować uczniom napisanie listu do Kacpra, w którym okażą mu swoje zrozumienie.

Książkę Jędrzejewskiej-Wróbel kończy list Oli, który jest rodzajem podsumowania historii i jednocześnie apelem do czytelników. Dziewczynka pisze w nim o swoim „zwyczajnym” marzeniu, jakim jest utrzymywanie dobrej relacji z bratem. Chciałaby, żeby czasem się do niej uśmiechnął albo spojrzął jej w oczy. Jednocześnie zwraca się do odbiorców historii z prośbą o tolerancję i wyrozumiałość dla ludzi zmagających się z zaburzeniami i ich bliskich, bo kosmita, taki jak jej brat, „może wylądować wszędzie. A wtedy to trzeba mu pomóc, a nie gapić się” (s. 54).

Marzenie Oli stanowi interesujący punkt wyjścia do klasowej dyskusji na temat społecznych stereotypów dotyczących ludzi chorych, niepełnosprawnych, dysfunkcyjnych. Można też poprosić uczniów o dokończenie zdań, np. *Gdybym był kolegą Kacpra...*, *Gdybym chciała wesprzeć jego siostrę i rodziców...*, *Cieszę się, że przeczytałem książkę „Kosmita”, ponieważ...*, by skłonić ich do refleksji nad postępowaniem wobec ludzi zmagających się z trudnościami i ich bliskich, zastanowienia się, jak można im pomóc i jak rozwijać społeczną świadomość na temat ZA. Ciekawym pomysłem byłoby też wykonanie przez podopiecznych grafiki/plakatu (w wersji tradycyjnej albo cyfrowej) pod hasłem „Zrozumieć osoby z zespołem Aspergera”, uzupełnionego własnymi rysunkami albo gotowymi, stylizowanymi na dziecięce obrazki ilustracjami z omawianej książki, które wykonała Jona Jung.

Źródło: R. Jędrzejewska-Wróbel, *Kosmita*, Bielsko-Biała 2008, s. 15.

Analizując opowiadanie Jędrzejewskiej-Wróbel, nie można zresztą pominąć refleksji na temat ilustracji. Utwór stanowi całość tekstowo-graficzną¹⁸. Oba zastosowane w książce kody: słowny i obrazkowy tworzą nierozzerwalną, spójną i przemyślaną całość. Odpowiednio dobrane obrazy powodują „przyrost sensu”¹⁹, nadają tekstowi nowej wartości. Należy podkreślić, że Jędrzejewska-Wróbel jest

¹⁸ Zob. A. Ungeheuer-Goląb, *Roksana Jędrzejewska-Wróbel w trzech odsłonach. O kreowaniu światów poprzez słowo i obraz*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2017, red. M. Roszczynialska, nr 5, s. 166–181.

¹⁹ Zob. więcej na ten temat: J. Łotman, *Uniwersum umysłu. Semiotyczna teoria kultury*, przeł. B. Żyłko, Gdańsk 2008, s. 72–75.

pisarką, której książki są zazwyczaj ciekawie ilustrowane. Każdy tekst jest wręcz „wynikiem specjalnego typu związku między autorką a ilustratorką”²⁰. Jak tłumaczyła Alicja Ungeheuer-Gołąb, „Relacja ta zbudowana jest na współrozumieniu z autorką złożonej do graficznego opracowania historii, ale też na wyjątkowej więzi wynikającej z podobnego odczuwania, przeżywania, odbierania rzeczywistości”²¹. Ilustracje, które wykonała Jung, są uproszczone, szkicowe, jakby na przekór trudnemu tematowi opowieści. Pokazane są na nich sytuacje z życia rodziny Jelonków, przedstawione tak, jakby były wykonane ręką Kacpra. Stanowią coś w rodzaju rodzinnej kroniki wydarzeń. Bardzo czytelna jest mimika twarzy bohaterów, ukazujących całą gamę uczuć: od gniewu i rozczarowania, poprzez zakłopotanie, wstyd, niechęć, aż po zrozumienie, akceptację, a nawet radość.

Ilustracje Jung nie odwracają uwagi od tekstu, ale wręcz akcentują to, co w nim ważne, towarzysząc każdemu znaczącemu wydarzeniu. Na ich podstawie młodzi czytelnicy mogą opowiedzieć historię opisaną w *Kosmicie*. Wystarczy dopisać swoje teksty w chmurkach i uczniowie stworzą na podstawie utworu Jędrzejewskiej-Wróbel komiks. Prace Jung służą ponadto wyeksponowaniu dziecięcej emocjonalności związanej z odbiorem literatury. Młody czytelnik, co warto podkreślić, czyta strony całościowo, zagłębiając się w tekst oraz przyglądając się obrazkom, które są dla niego dużo ważniejsze niż dla czytelnika dorosłego. Ungeheuer-Gołąb zwróciła uwagę, że

we współczesnych książkach ilustrowanych dla dzieci niejednokrotnie włącza się do jednego obiektu kultury różne znaki ikoniczne. Pojawia się więc zastosowanie rozmaitych czcionek, barw, które „znaczą”, kształtów i specyficznej „kreski”, typowej dla danego artysty. Książka dla dzieci staje się więc czymś w rodzaju swoistego *unitas multiplex*, bo budujące ją składniki tworzą razem nową całość, nośnik nowego sensu²².

Analizując z uczniami tekst opowiadania, warto wreszcie przyjrzeć się zdaniom zapisanym kolorem pomarańczowym i większą czcionką, np. „A Oli było przykro” (s. 6), „I to było bardzo niesprawiedliwe” (s. 6), „Mój brat ma AUTYZM. Nie będzie taki, jak inne dzieci” (s. 12), „Ja chcę mieć normalnego brata!” (s. 13), „Dlaczego on tak się zachowuje?” (s. 32), „I nie musisz być dzielna” (s. 35), „Jesteśmy tylko inni” (s. 35). Warto wypisać z tekstu przykłady oraz omówić powody takiego ich wyeksponowania, biorąc pod uwagę również to, kto i w jakich okolicznościach te wyróżnione słowa wypowiada. Okazuje się, że informują one głównie o emocjach bohaterów opowiadania, którzy muszą się przystosować do nowej sytuacji, jaką jest pojawienie się w rodzinie Kacpra. W książce Jędrzejewskiej-Wróbel zastosowano kilka rodzajów czcionek, co zapewne pomoże uczniom dostrzec, że w publikacjach bywają stosowane różne strategie edytorskie, służące akcentowaniu istotnych treści, których czytelnik nie powinien przeoczyć, zatrzymywaniu jego wzroku przez dłuższy czas na konkretnych wypowiedziach,

²⁰ A. Ungeheuer-Gołąb, art. cyt., s. 167.

²¹ Tamże.

²² Tamże, s. 180.

zachęceniu do refleksji nad nimi. Dają też możliwość czytania lektury na różne sposoby: w przypadku omawianej książki np. poprzez listy, które Kacper pisał na komputerze do Anioła Stróża (wtedy obiektem zainteresowania odbiorcy staje się chłopiec: jego emocje i przeżycia, co pomaga w sporządzeniu jego pogłębionej charakterystyki), albo poruszając się pomiędzy pomarańczowymi wyróżnieniami (wtedy odbiorcy zwracają uwagę na trudności, przez które przechodziła rodzina na różnych etapach uczenia się życia z Kacprem).

Cukry Doroty Kotas

Dorota Kotas to współczesna polska pisarka, która w wieku 26 lat została zdiagnozowana jako osoba wykazująca cechy zespołu Aspergera. Jest członkinią rady Fundacji Dziewczyny w Spektrum oraz autorką książki *Cukry*, wydanej w 2021 roku, w której pisze o swoim życiu z ZA. Utwór ma charakter autobiograficzny. Kotas przyznaje: „Jeśli ktoś chce mnie zobaczyć, jeśli ktoś chce sprawdzić, jak teraz wyglądam – proszę bardzo, jestem taka jak mój tekst. [...] Nigdy nie poznasz mnie lepiej niż teraz” (s. 157). Książka zawiera, jak konstatowała Agata Wójtowicz-Zajac, „osobisty ładunek”²³, który czyni ją prawdziwą i bliższą czytelnikom. Mają oni szansę przyjrzeć się egzystencji głównej bohaterki, poczynawszy od wczesnego dzieciństwa, i razem z nią przebyć drogę poprzez trudności, jakich doświadczyła na różnych etapach życia: w domu rodzinnym i po wyprowadzce z niego, podczas poszukiwania kolejnych mieszkań i układania sobie życia osobistego. Jest to książka przeznaczona dla dojrzałych czytelników, w szkole na pewno dla starszej młodzieży, która razem z główną bohaterką, a jednocześnie narratorką i autorką *Cukrów*, podróżuje „tropem miejsc, w których próbowała stworzyć dla siebie dom”²⁴. Zapoznanie się z utworem, co warto podkreślić, stwarza młodym szansę zrozumienia, z czym na co dzień borykają się osoby z ZA: jak odbierają świat, co je interesuje i przyciąga, a co odpycha, z czym sobie radzą, a czego nie potrafią przezwyciężyć, co zapewnia im poczucie szczęścia, a co sprawia ból. Posłuży temu sporządzenie z uczniami charakterystyki bohaterki na podstawie szczegółowo opisanych w książce cech wpływających na jej codzienne funkcjonowanie. Można je podzielić na trzy grupy: 1) związane z powszechnym brakiem wiedzy na temat zespołu Aspergera (np. niezrozumienie ze strony ludzi, określających zespół Aspergera „modną przypadłością”, s. 13, którą każdy może sobie wymyślić, a zwalczyć chociażby z pomocą czekolady i aktywności fizycznej); 2) związane ze społecznym odbiorem takich osób jako niemiłych, niewychowanych, skupionych wyłącznie na sobie, niepotrafiących nawiązywać i podtrzymywać relacji, upartych, trwających przy własnym zdaniu, niechętnie przyjmujących argu-

²³ A. Wójtowicz-Zajac, *Dziewczyna z Garwolina („Cukry” Doroty Kotas)*, <https://artpapier.com/index.php?page=artykul&wydanie=423&artykul=8590> [17.06.2025].

²⁴ *Wszyscy jesteśmy z Garwolina. Recenzja „Cukrów” Doroty Kotas*, <https://kulturaliberalna.pl/2021/05/18/sylwia-gora-recenzja-dorota-kotas-cukry/> [17.06.2025].

menty innych, a ponadto 3) wpływające na życie Aspich: ich zachowania, rytuały, podejmowane czynności, np.

- konieczność uczenia się zachowań i wcześniejszego przygotowywania się na różne sytuacje komunikacyjne („Włożyłam już dużo pracy w nauczenie się, jak należy postępować i co mówić [...], a to i tak nie do końca działa”, s. 12);
- problemy z właściwą interpretacją czynności innych ludzi, ich słów: „Dopóki ktoś mi tego nie wyjaśni, jestem zagubiona i nie wiem, co się właściwie dzieje” (s. 137), potrzeba parafrazowania, tłumaczenia, trudność z rozumieniem komunikatów wypowiedzianych nie wprost oraz właściwym odczytywaniem intencji i podtekstów, brak umiejętności posługiwania się ironią i rozumienia jej;
- postrzeganie rzeczywistości poprzez szczegóły i koncentracja na nich, przesadne zwracanie uwagi na rzeczy dziwaczne, niezwykle, nietypowe, niepasujące;
- spożywanie tych samych produktów o określonej konsystencji (słodkie – chrupiące – niezdrowe), niechęć do próbowania nowych potraw;
- przesiadywanie przez długi czas w jednej pozycji, wykonywanie w kółko tych samych czynności, skłonność do zastygania w bezruchu „bez względu na to, co działa się obok” (s. 107), wyłączanie się, zawieszanie się, unikanie kontaktu wzrokowego, patrzenie przed siebie, sprawianie wrażenia niesłuchania, nieuczestniczenia, nieobecności w wydarzeniach;
- częsty brak ochoty robienia czegokolwiek, zaprzestawanie wszelkiej aktywności, minimalizowanie liczby „ruchów i słów” (s. 107);
- układanie przedmiotów w określonych miejscach, w określonym porządku, trudności z tolerowaniem zmian, reagowanie strachem albo histerią w sytuacjach, „kiedy dzieje się coś nowego” (s. 19), na co nie jest się przygotowanym;
- potrzeba ustalonego rytmu dnia, porządku, który daje poczucie bezpieczeństwa, przywraca spokój i poczucie panowania nad sytuacją;
- niechęć do pracy zespołowej, traktowanie innych osób jako przeszkadzających, zabierających czas i przestrzeń, utrudniających wykonanie zadania;
- chroniczny brak wiary we własne możliwości („w życiu zwykle czuję się strasznym przegrywem”, s. 81), odwagi, strach przed wykonywaniem czynności obarczonych ryzykiem;
- nieumiejętność dyskusowania, problemy z publicznym zabieraniem głosu;
- słaby rozwój tzw. kompetencji miękkich, np. elastyczności decyzji i działań, radzenia sobie ze stresem, empatii, umiejętności rozwiązywania konfliktów;
- posiadanie uzdolnień pisarskich; potrzeba pisania, które staje się pasją, zawodem albo po prostu potrzebą chwili, rodzajem terapii („w pisaniu jest dla mnie pewna wolność”²⁵, s. 39; „Pisząc, daję też znać sama sobie, że moje doświadczenie jest ważne”, s. 39; „Dla mnie pisanie to najwyższa konieczność. Jedyne w pełni skuteczny sposób na to, żeby zrozumieć, co się dzieje wokół mnie”, s. 34);
- zainteresowanie literaturą, posługiwanie się w mowie cytatami z książek, co jest odbierane przez innych jako rodzaj dziwactwa („uznają czytanie za najlepszy rodzaj spotkania towarzyskiego”, s. 39; „Prawie wszystkiego nauczyłam

²⁵ Wszystkie cytaty z książki na podstawie wydania: D. Kotas, *Cukry*, Warszawa 2021.

się z książek, łącznie z wiedzą tajemną o tym, jak żyją ludzie, co mnie zawsze niezmiernie interesowało. Spędziłam wielką część życia, czytając, rysując i pisząc”, s. 34).

Należy założyć, że nietypowa bohaterka, ze względu na trudne relacje z toksycznymi najbliższymi, którzy nie akceptują jej odmienności, miłość do zwierząt, wegetarianizm, życie w światach wyobrażonych, pęd do nauki czy perypetie z wynajmowaniem kolejnych mieszkań – najpierw w starej willi z dziewięćdziesięcioletnią hrabiną Ireną, potem na zapleczu zakładu pogrzebowego, następnie w domu zamieszkanym przez duchy i rusalki niedaleko stacji kolejowej, aż po mieszkanie na terenie dawnego getta – zainteresuje uczniów. Uwagę czytelników może przyciągnąć też jej przywiązanie do przedmiotów, które budują przestrzeń, mając „swoją fakturę, zapach, dźwięk, a nawet smak”²⁶, „dar do przyciągania wydarzeń paranormalnych”²⁷, dziwne sposoby percepcji rzeczywistości.

Kotas, o czym warto poinformować uczniów, nazywana jest „przedstawicielką osób wykluczonych, nieheteronormatywnych i nieneurotypowych”²⁸, a jej powieść określana mianem „autystycznego *coming outu*”²⁹. Autorka niekoniecznie dobrze czuje się w swojej skórze, bo jak podkreśla, inność sprawia jednak problemy³⁰. Na jej przykładzie młodzi czytelnicy mają jednak szansę zrozumieć, że nie zawsze możliwe jest dopasowanie się do świata i obowiązujących w nim zasad. Poczucie szczęścia i spełnienia można odnaleźć, kreując sobie przestrzeń, w której „będziemy się czuć dobrze i bezpiecznie na własnych warunkach”³¹.

Warto przyrzeć się też tytułowemu cukrom, czyli radościom bohaterki, przedmiotom, sytuacjom i działaniom osładzającym jej trudną egzystencję. Są wśród nich: pisanie, literatura, zwierzęta, własny kąt, poczucie bezpieczeństwa, życiowe plany i marzenia, tolerancyjna partnerka. Ze względu na to, że historia bohaterki jest przedstawiona nielinearnie (częste powroty do przeszłości pomieszanego z teraźniejszością), utwór Kotas można omawiać w całości albo we fragmentach, traktując go jako opowieść o szukaniu własnego miejsca w sensie dosłownym i metaforycznym³². Można go też czytać jako powieść o samopoznaniu, o potrzebie bycia podmiotem, co Paweł Prüfer wyjaśniał następująco:

Pragnienie poznawania i rozumienia świata, innych, a przede wszystkim samego siebie, stanowią nieodłączny element konstytuujący tożsamość jednostki, jej dynamiczną strukturę egzystencji, zwłaszcza w społecznym i relacyjnym wymiarze. Człowiek chce wiedzieć i chce poznawać. Nie ważne, kim jest, jaką kondycją psychofizyczną dysponuje w danym momencie, niezależnie, czy ma w pełni świadomość własnej przynależności do określonej zbiorowości, czy identyfikuje się z taką

²⁶ *Wszyscy jesteście z Garwolina....*

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

²⁹ „*Jakby z księżycą spadli*”, czyli „*Cukry*” Doroty Kotas, <https://naregale.com.pl/jakby-z-ksiezyca-spadli-czyli-cukry-doroty-kotas/> [17.06.2025].

³⁰ P. Mitzner, „*Cukry*” i *śłoń Bombi* (Dorota Kotas, „*Cukry*”), <https://magazynwizje.pl/aktualnik/cukry-i-slون-bombi-dorota-kotas-cukry/> [17.06.2025].

³¹ *Wszyscy jesteście z Garwolina....*

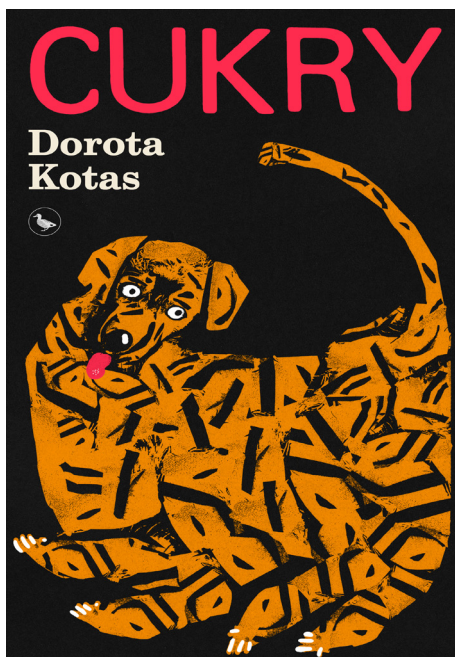
³² A. Wójtowicz-Zajac, art. cyt.

czy inną grupą, z takimi czy innymi podmiotami. Jednostka w życiu zbiorowym nie jest tylko jednym z elementów całości, jakimś komponentem struktury, która go przekracza i nadaje mu określone znaczenie i sens trwania tylko dlatego, że jest do niej przypisany. Człowiek – mniej lub bardziej świadomie – chce czuć się podmiotem i wiele robi dla realizowania się tej potrzeby³³.

Potrzeba sprawstwa i podmiotowości, jak podkreślał cytowany wyżej badacz, nie opuszcza również osób zmagających się z różnego rodzaju niepełnosprawnościami, w tym będących w spektrum³⁴.

Cukry bywają nazywane wykładem o Aspergerze, skierowanym do nieaspergerowców, „który mógłby rozpoczynać się od słów: *Sluchajcie, więc to jest tak...*”³⁵. Jedna z recenzentek napisała: „Gdy patrzę na tę książkę jako nauczycielka mająca za sobą kilka teoretycznych lektur o zespole Aspergera, myślę, że ta absolutnie powinna się znaleźć wśród nich. Powinna być lekturą obowiązkową”³⁶.

Można wreszcie wziąć pod uwagę ciekawą okładkę książki, na której umieszczony został nieco dziwny pies. Jego sylwetka jest niby typowa, a jednak zniekształcona, jakby poskładana z niezbyt proporcjonalnych elementów, sierść pokryta tygrysimi paskami, a ogon długi i wąski jak u kota. Zwierzę przyjęło pozę zwracającą uwagę ze względu na ułożone w nienaturalny sposób kończyny, zakończone białymi, przykuwającymi uwagę pazurami, jakby paznokciami.

Źródło: okładka książki Doroty Kotas *Cukry*, Warszawa 2021.

³³ P. Prüfer, *W spektrum autyzmu neuroróżnorodność odsłania podmiotowość*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2024, nr 2, s. 245.

³⁴ Tamże.

³⁵ *Dorota z Krainy Aspergera*, <https://nakanapie.pl/recenzje/dorota-z-krainy-aspergera-cukry> [17.06.2025].

³⁶ Tamże.

Postać z okładki projektu Jakuba Zasady przypomina w pewnym sensie bohaterkę książki Kotas. Ona też jest równie podobna do innych ludzi, jak i od nich różna, odmienna, a jednocześnie próbująca dostosować się do otaczającego świata i wpisać w jego kanony. Warto dodać, że cechy te są charakterystyczne dla dziewcząt i kobiet z ZA. Potrafią one maskować objawy świadczące o spektrum. Badania potwierdzają, że lepiej od chłopców odczytują kody i konwencje oraz szybciej i skuteczniej uczą się społecznych umiejętności. Rozwijają silniejsze mechanizmy radzenia sobie w celu dopasowania się do zewnętrznych oczekiwań³⁷. Wiedzą, jak zachowywać się w sposób akceptowalny społecznie. Obserwują i naśladują wybrane osoby: ich mimikę, gesty, mowę ciała, a nawet imitują kontakt wzrokowy. Są przy tym niezwykle wrażliwe i empatyczne. Literatura jest dla nich materiałem i do analizy, i do wykorzystania w sytuacjach życiowych. Okładka książki *Cukry* może inspirować uczniów do pokazania siebie, swojej historii i osobowości za pomocą obrazu, będącego kolażem wybranych postaci ze świata sztuki, literatury (nie tylko tej omawianej na lekcjach). Ważne, by młodzi ludzie potrafili uzasadnić swoje wybory, tworząc o sobie nową opowieść. W ten sposób polonista ma szansę nie tylko dowiedzieć się o nich czegoś nowego, ale też poznać ich humanistyczne zainteresowania.

***Mam zespół Aspergera. Podręcznik dla uczniów i nauczycieli* Karoliny Dyrdy i Jolki Rosińskiej z ilustracjami Edyty Ołdak**

Mam zespół Aspergera to niewielka, bo licząca zaledwie osiemdziesiąt stron, książeczka przeznaczona dla nauczycieli oraz uczniów w różnym wieku, składająca się ze zbioru ponad czterdziestu obrazów uzupełnionych krótkimi tekstami informacyjnymi na temat omawianego zaburzenia. Jak napisały we wstępie jej autorki, zadaniem podręcznika jest pomoc z jednej strony uczennicom i uczniom w zrozumieniu sposobu odbierania świata przez ich rówieśników zmagających się z trudnościami neurologicznymi, z drugiej zaś nauczycielom w doskonaleniu umiejętności społecznych takich podopiecznych, rozwijaniu ich zainteresowań i efektywniejszemu komunikowaniu się z nimi. Publikację rozpoczyna wyjaśnienie, czym jest zespół Aspergera, następnie szczegółowo opisane zostały problemy osób w spektrum (np. „Nigdy nie kłamię. Wszystkim mówię to, co naprawdę myślę”, s. 15³⁸; „Nie przepadam za eksperymentami kulinarnymi. Jadam tylko wybrane posiłki”, s. 21), a dalej, co warto podkreślić, wymienione ich atuty (np. „Mam genialną pamięć. Mój mózg działa jak nagrywarka. Potrafię bezbłędnie odtworzyć dźwięki czy obrazy. Można nawet powiedzieć, że w mojej głowie znajduje się mini wyszukiwarka Google”, s. 25).

³⁷ Materiały ze szkolenia: *Dziewczęta ze spektrum autyzmu – wszystko, co jako nauczyciel musisz wiedzieć*, ODN Edumaster, 26.03.2025, prowadzenie: J. Nieniałowska-Padło. Zob. więcej na ten temat: M. Szubrycht, *Za dobrze się maskowałam. Rozmowy o doświadczeniach kobiet w spektrum*, Toruń 2025.

³⁸ Wszystkie cytaty z książki pochodzą z wydania: K. Dyrda, J. Rosińska, *Mam zespół Aspergera. Podręcznik dla uczniów i nauczycieli*, ilustr. E. Ołdak, Warszawa 2016.

W dalszej części zeszytu autorki zwracają się do uczniów z ZA, tłumacząc im, co mogą zrobić dla siebie i dla innych, żeby poczuć się lepiej ze sobą oraz w relacjach społecznych. Udzielają przydatnych wskazówek, pokazują, co zmienić i jak się zachowywać, żeby ułatwić sobie funkcjonowanie w świecie pełnym zasad i konwenansów, np. „Nie traktuj «zespołu Aspergera» jako wymówki – odważnie przezwyciężaj swoje trudności” (s. 35); „Czerp życiodajną siłę ze swoich jasnych, mocnych stron. Naucz się uśmiechać. Nawet sztuczny uśmiech może poprawić nastrój” (s. 36); „Naucz się patrzeć na innych. Jeśli kontakt wzrokowy sprawia ci trudność, patrz na czoło lub brodę. Nikt nie zauważy, że nie patrzysz bezpośrednio w oczy” (s. 39).

Kolejna część publikacji dedykowana jest koleżankom i kolegom nieneurotypowych dzieci, którzy otrzymują rady, jak mogą im pomagać na co dzień, w szkole i poza nią. Autorki zwracają uwagę na to, że na nich w dużym stopniu spoczywa odpowiedzialność za samopoczucie mierzących się z trudnościami rówieśników: „To, jak poradzi sobie osoba z zespołem Aspergera w szkole, w dużej mierze zależy od ludzi na jakich trafi, od nauczycieli, wychowawców, koleżanek i kolegów” (s. 42). Warto zauważyć, że wskazówki Karoliny Dyrdy i Jolki Rosińskiej są konkretne i praktyczne, możliwe do realizacji, np. „Porozmawiaj ze mną, kiedy stoję sam na przerwie. Bardzo chcę włączyć się w życie klasy, ale nie wiem jak to zrobić” (s. 45); „Nie wyśmiewaj się ze mnie, nawet jeśli zachowuję się dziwnie. Czasami chodzę w kółko, godzinami bujam się na huśtawce lub trzepoczę rękami. Zdarza się, że tylko w taki sposób mogę odciąć się od świata i odpocząć” (s. 47); „Nie traktuj mnie w wyjątkowy sposób, traktuj mnie jak innych kolegów. Traktuj mnie tak, jak sam chciałbyś być traktowany” (s. 49). Zachęcają młodych czytelników do podjęcia wyzwania niesienia pomocy Aspi, dostrzegania ich wyjątkowości, ale też zapewniania im normalnych warunków funkcjonowania w przestrzeni szkolnej.

Ostatnia część podręcznika zawiera scenariusze warsztatów, w których wykorzystany został system Andruino. Mają one na celu rozwijanie różnego rodzaju kompetencji (informatycznych, medialnych, społecznych, komunikacyjnych, technicznych) uczestników procesu edukacyjno-wychowawczego w trakcie realizacji zadań projektowych o tematyce animacji poklatkowej albo narzędzi *open source*. Nauczyciel polonista może wykorzystać w swojej pracy zawarte w scenariuszach pomysły w zakresie metod pracy czy form ewaluacji, treści i zagadnienia dobierając jednak stosownie do przedmiotu, którego uczy.

Omawiany podręcznik nie będzie stanowił dla polonisty podstawowego źródła wiedzy na temat ZA, niemniej jest opracowaniem, które może polecić uczniom jako lekturę do samodzielnego zapoznania się albo też uczynić przedmiotem refleksji na lekcjach wychowawczych. Atrakcyjna dla młodych odbiorców będzie zapewne jego forma – *picturebook*, definiowany jako „tekst kultury złożony z dwu współistniejących i współzależnych od siebie modalności: ikonicznej i werbalnej, stanowiących spójny przekaz”³⁹. Choć nie jest to gatunek najnowszy (jego nazwa pojawiła się

³⁹ M. Wójcicka, *Picturebook w świetle teorii aktów mowy i obrazu (na podstawie „Mama zawsze wraca” Agaty Tuszyńskiej i Iwony Chmielewskiej)*, „Prace Językoznawcze” 2022, nr XXIV/1, s. 254.

już w latach siedemdziesiątych XX wieku i została wprowadzona przez amerykańską badaczkę Barbarę Bader), niewątpliwie nadal zaciekawia odbiorców dwiema formami komunikacji, oddziaływaniem na różne zmysły oraz ukazywaniem różnych aspektów przedstawianej historii⁴⁰. Jak wyjaśniała Justyna Stefańczyk, „obraz pokazuje to, czego nie można oddać słowem, a tekst wyjaśnia zawilgości ilustracji oraz sposób jej odczytywania”⁴¹. Biorąc pod uwagę wyróżnione przez Małgorzatę Cackowską typy książek obrazkowych, *Mam zespół Aspergera* jest nienarracyjnym *picturebookiem* z obrazem i słowem⁴², opowieścią o człowieku innym niż wszyscy dookoła, choć nienazwanym kosmitą, jak w omawianej wcześniej książce Jędrzejewskiej-Wróbel. Niewiele jest w tym niepozornym zeszytiku do czytania, ale sporo do przemyślenia. Na poszczególnych jego kartach zostały zebrane informacje, z którymi powinien zapoznać się każdy człowiek odczuwający potrzebę lepszego komunikowania się z osobami ze spektrum. Dla nauczycieli książka Dyrdy i Rosińskiej stanowi pomoc w planowaniu i realizacji procesu edukacyjno-wychowawczego, uwzględniającego zarówno potrzeby, jak i ograniczenia Aspich. Na podstawie obrazów i podpisów do nich⁴³ można wywnioskować, jakie działania nauczyciel języka polskiego powinien podjąć w różnych fazach lekcji, by wspomagać uczniów z ZA, wzmacniając ich umiejętności i talenty albo ucząc przezwyciężania trudności. Przykładowe zostały zaprezentowane w poniższej tabeli:

1. Uczenie rozumienia i akceptowania własnych ograniczeń. Uświadamianie, że każdy człowiek mierzy się w swoim życiu z trudnościami („Będzie trudno i spotka cię wiele porażek. Nie ma człowieka, który z czymś się nie zmagą”, s. 35).
2. Analizowanie utworów ukazujących ludzkie odmienności: uczenie tolerancji, empatii, nieosądzania i niekrytykowania ludzi, o których niewiele wiadomo, akceptowania tego, co niezrozumiałe, inne.
3. Przelamywanie szkodliwych stereotypów, ukazujących Aspiego jako „dziecko popsute”, niewychowane, dziwaka, dziwoląga, kosmitę, nudziarza czy histeryka.

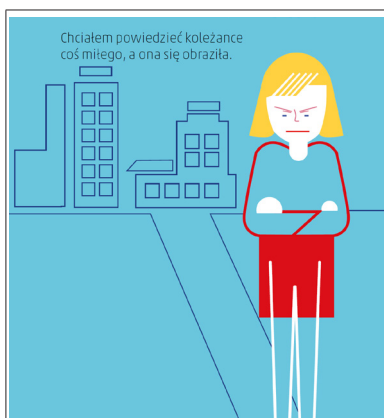
Zob. też: B. Śniecikowska, *Książka obrazkowa: próba porządkowania doświadczeń (czyli o genealogii, słownografii i intymistyce logowizualnej)*, „Teksty Drugie” 2022, nr 1, s. 47–67.

⁴⁰ Zob. więcej na ten temat: J. Stefańczyk, *Opowieści na 32 stronach – fenomen książki obrazkowej*, Cieszyn 2018.

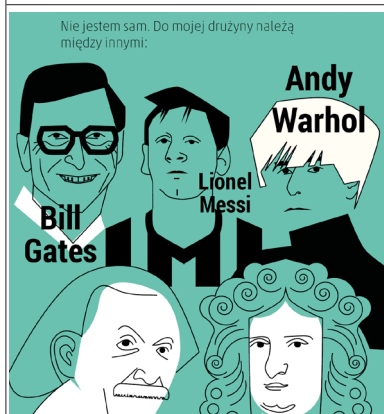
⁴¹ Tamże, s. 15.

⁴² Zob. M. Cackowska, *Współczesna książka obrazkowa – pojęcie, typologia, badania, teorie, konteksty, dyskursy* [w:] *Książka obrazkowa. Wprowadzenie*, red. M. Cackowska, H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, Poznań 2017, s. 11–48.

⁴³ Wszystkie ilustracje umieszczone w poniższej tabeli pochodzą z omawianej książki Dyrdy i Rosińskiej.

1. Rozmowy o zachowaniach i postawach bohaterów literackich, analiza podejmowanych przez nich decyzji i ich następstw.
2. Poruszanie tematów egzystencjalnych, życiowych, filozoficznych, dających możliwość wyrażania własnego zdania, skłaniających do refleksji nad życiem i relacjami międzyludzkimi.
3. Uczenie słuchania innych, zachęcanie do uczestniczenia w konwersacjach, zabierania głosu, stosowanie na lekcjach różnego rodzaju dyskusji, polemik, debat. Zwracanie uwagi na „podteksty” wypowiedzi, komunikaty wyrażone nie wprost, ukryte.
4. Zachęcanie do pracy w grupach, włączanie do rywalizacji tam, gdzie uczeń może się wykazać wiedzą, umiejętnościami, pomysłowością.
5. Angażowanie uczniów do pomocy rówieśnikom, nieustanne zwracanie uwagi na potrzebę nawiązywania relacji z drugim człowiekiem.

1. Pokazywanie przykładów ludzi, którzy poradzi sobie ze swoimi ograniczeniami i osiągnęli życiowe sukcesy (autyzm jako „choroba geniuszy”⁴⁴).
2. Wzmacnianie pozytywnych stron uczniów, pomoc w znalezieniu własnej ścieżki sukcesu i konsekwentnym podążaniu nią.
3. Zachęcanie do wyznaczania sobie realnych celów i stopniowej ich realizacji.
4. Przekazywanie na bieżąco *feedbacków*, uwzględniających włożony wysiłek i nakłady pracy. Chwalenie nawet za drobne sukcesy.

1. Wykorzystywanie uczniowskich zainteresowań wieloma rodzajami literatury w celu dzielenia się ciekawostkami, wnioskami, obserwacjami.
2. Zachęcanie do pisania własnych historii (uczniowie z ZA chętniej piszą niż mówią), tworzenia swoich utworów, co powoduje porządkowanie w umysłach tego, o czym czytają, dowiadują się, co przeżywają.
3. Motywowanie do tworzenia własnych materiałów dydaktycznych, np. *lapbooków* czy „pudełek pierwszej pomocy” dotyczących lektur.
4. Nakłanianie do dzielenia się pomysłami interpretacyjnymi, co służy doskonaleniu zdolności analitycznych takich uczniów.

⁴⁴ *Asperger w szkole w Kopienicy*, <https://www.lubie.pl/asperger-w-szkole-w-kopienicy/> [26.06.2025].

	1. Proponowanie gier dydaktycznych opartych na frazeologizmach. Rozróżnianie sensów dosłownych i metaforycznych wyrazów. 2. Wprowadzanie zadań z wykorzystaniem obrazów, kart wizualnych, np. dialogowych⁴⁵, rozwijających myślenie abstrakcyjne. 3. Zachęcanie do tworzenia własnych definicji i porównywania ich z ogólnie przyjętymi, poszukiwania niestandardowych i nowych rozwiązań (ćwiczenia typu: <i>Co by było, gdyby...</i>, różne zastosowania codziennych przedmiotów⁴⁶). 4. Zachęcanie uczniów do wypowiadania się własnymi słowami, nie sloganami, praca nad celowym wypowiedaniem się, stylem wypowiedzi.
	1. Wprowadzanie na lekcjach licznych powtórek ze względu na genialną, ale jednak wybiórczą pamięć Aspiech. 2. Odwoływanie się w trakcie realizacji zagadnień programowych do ogólnej wiedzy humanistycznej uczniów (fakty, daty, tytuły, nazwiska). 3. Proponowanie czytania na głos, doskonalącego rozumienie emocji, wymagającego modulacji głosem. 4. Wprowadzanie ćwiczeń doskonalących umiejętność czytania ze zrozumieniem, zwłaszcza takich, w których należy dokonywać uogólnień, podsumowań, całościowo spojrzeć na opisany problem. 5. Omawianie utworów literackich ze zwracaniem uwagi na szczegóły, które następnie powinny być składane w całość – doskonalenie umiejętności syntezy treści literackich i wyciągania wniosków.
	1. Organizowanie lekcji w taki sposób, by uczniowie rozumieli, jakie czynności następują kolejno. Płynne przechodzenie pomiędzy ogniwami lekcji i uprzedzanie o tym. 2. Wcześniejsze komunikowanie zmian w planie zajęć z poszanowaniem potrzeby przewidywalności i wiążącego się z nią poczucia bezpieczeństwa. 3. Zapewnienie uczniom możliwości poproszenia nauczyciela o pomoc w każdym momencie lekcji. 4. Przygotowywanie jasnych, zrozumiałych, czytelnych instrukcji do zadań. Prośby o powtarzanie poleceń własnymi słowami. 5. Tworzenie środowiska edukacyjnego wolnego od rozpraszających uwagę bodźców.

Źródło: K. Dyrda, J. Rosińska, *Mam zespół Aspergera. Podręcznik dla uczniów i nauczycieli*, ilustracje E. Ołdak, Warszawa 2016.

⁴⁵ Zob. więcej na ten temat: Karty dialogowe do gier rozwijających wyobraźnię i kreatywność, red. R. Domań, Lublin 2010.

⁴⁶ Zob. więcej na ten temat: S. Bowkett, *Wyobraź sobie, że...* Ćwiczenia rozwijające twórcze myślenie uczniów, tłum. K. Kruszewski, Warszawa 2000; E. Nęcka, J. Orzechowski, A. Słabosz, B. Szymura, *Trening twórczości*, Gdańsk 2005.

Podsumowanie

Publikacji poświęconych osobom z zespołem Aspergera pojawia się w ostatnich latach coraz więcej. Jak wskazano we wstępie artykułu, są wśród nich beletryzowane opowieści dla dzieci i młodzieży, mogące stanowić lektury uzupełniające, świadectwa osób z ZA i ich bliskich oraz poradniki i podręczniki wspierające nauczycieli i wychowawców w ich codziennej pracy dydaktycznej, wychowawczej i terapeutycznej. Piszac o cechach zespołu Aspergera, badacze wskazują tzw. triadę zaburzeń autystycznych, która obejmuje takie obszary, jak: komunikacja społeczna, rozwój mowy oraz sztywne wzorce zachowań⁴⁷. W związku z tym uczniowie w spektrum mają trudności z nawiązywaniem relacji i pracą w grupach, słabo odczytują gesty, mimikę i intonację głosu, nie rozumieją metafor i ironii, nie potrafią adekwatnie reagować ani inicjować rozmów, nawet z rówieśnikami, a ich wypowiedzi bywają kalkami cytatów z filmów lub książek⁴⁸. Wskazane trudności mogą mieć oczywiście różne natężenie i częstotliwość, bo przecież każdy uczeń z ZA jest inny.

W artykule przyjrano się trzem różnym utworom współczesnym: opowiadaniu, powieści autobiograficznej oraz *picturebookowi*. Każdy z nich inaczej prezentuje omawiane w artykule zagadnienie. Należy jednak podkreślić, że wszystkie realizują ważny cel społeczny: osławiają inność, z jaką nadal kojarzony jest ZA. Uświadamiają, że ktoś, kto się z nim zmagają, potrzebuje przede wszystkim zrozumienia i akceptacji. Opowieść Jędrzejewskiej-Wróbel można zaliczyć do książek terapeutycznych. *Kosmita* przybliża świat chłopca z zespołem Aspergera i zapoznaje czytelników z tą dysfunkcją⁴⁹. Pokazuje, z jakimi trudnościami każdego dnia zmagają się Kacper i jego najbliżsi. Uświadamia, jak szkodliwe i krzywdzące bywają stereotypy. Książka Kotas jest zapisem procesu „dorastania, odkrywania świata i własnej tożsamości przez osobę nieneurotypową, nieheteronormatywną, ale przede wszystkim obdarzoną niezwykle wrażliwością i talentem do opisywania świata”⁵⁰. Poszczególne rozdziały *Cukrów*, związane z danym miejscem albo etapem życia autorki-bohaterki, tworzą kolejne elementy emocjonalnej układanki, dając nastoletnim czytelnikom wiele tematów do klasowych dyskusji. To nie wydarzenia są w tej książce najważniejsze, ale wrażenia, emocje, obserwacje.

⁴⁷ A. Kostecka, *Diagnoza zaburzeń ze spektrum autyzmu dawniej i dziś a możliwości wczesnego wspomagania rozwoju dzieci*, „Studia Edukacyjne” 2024, nr 73, s. 150.

⁴⁸ Zob. więcej na ten temat: A. Maciarz, D. Drała, *Dziecko autystyczne z zespołem Aspergera: studium przypadku*, Kraków 2012; E. Pudłowska, *Trudności adaptacyjne ucznia z zespołem Aspergera w szkole ponadpodstawowej*, „Journal of Modern Science” 2021, nr 1, s. 143-158; M. Tuchowska, *Uczeń z zespołem Aspergera w szkole*, <https://portal.librus.pl/szkola/artykuly/uczen-z-zespolem-aspergera-w-szkole> [24.06.2025].

⁴⁹ I. Czesiul-Budkowska, *Kosmita*, <https://biblioteczka-apteczka.pl/2016/08/21/kosmita/> [18.06.2025].

⁵⁰ M. Różański, *Autyzm jako inna, niezwykle wrażliwość*, https://archiwum.niepelnosprawni.pl/ledge/x/203984?print_doc_id=1793916&site_id=702 [18.06.2025].

Bohaterka nie tylko opisuje świat wokół siebie, ale skupia się na swoim w nim funkcjonowaniu, co stanowi jej największą potrzebę i jednocześnie jest charakterystyczne dla autystyków⁵¹. *Mam zespół Aspergera. Podręcznik dla uczniów i nauczycieli* natomiast to *picturebook*, stanowiący ilustrowane minikompendium wiedzy o spektrum. Spełnia przypisywane temu gatunkowi funkcje, rozwijając wrażliwość estetyczną młodych czytelników, rozbudzając ich wyobraźnię, ilustrując stosunki międzyludzkie, wprowadzając potrzebne pojęcia związane z ZA, służąc po prostu edukacji na jego temat⁵². Grono odbiorców podręcznika Dyrdy i Rosińskiej jest dość szerokie. Są nimi nieneurotypowi uczniowie, ich koleżanki i koledzy oraz nauczyciele i wychowawcy. Wartość tej książeczki polega też na tym, że dając nauczycielom informacje na temat Aspiech, jednocześnie inspiruje ich do podejmowania działań służących ich rozwojowi w procesie dydaktyczno-wychowawczym.

Jak napisała Agnieszka Borkowska, matka chłopca z zespołem Aspergera oraz terapeutka dzieci z zaburzeniami rozwoju,

istotą życia z młodym człowiekiem z zespołem Aspergera jest zdolność zajrzenia w jego wewnętrzny świat umysłu. Umiejętność ta w połączeniu z wiedzą o zaburzeniach spektrum autyzmu pomaga rodzicom, nauczycielom i samemu dziecku. Jest to niezbędne do podjęcia konkretnych strategii terapeutycznych, które doprowadzą do prawdziwych, długotrwałych zmian. W przeciwnym wypadku zarówno dorośli, jak i dzieci zaczynają odczuwać lęk przed nieznanym i brakiem akceptacji⁵³.

W przypadku autyzmu, tak jak i wszelkich dysfunkcji uczniowskich, podstawę skutecznych działań nauczycielskich stanowią zrozumienie i wsparcie. One z kolei rodzą się na bazie wiedzy, której dostarczają omówione w artykule utwory. Nie powinno dla nich zabraknąć czasu w szkole, bądź to na lekcjach języka polskiego, bądź na godzinach wychowawczych albo dodatkowych zajęciach, które prowadzi polonista. My, dorośli, jak podkreślała Borkowska za cytowanym na początku artykułu Szatmarim, „musimy nauczyć się w inny sposób widzieć te dzieci. Wiedza wyjaśni nam nieporozumienia, przywróci nadzieję, pozwoli właściwie postępować z dziećmi z tą dysfunkcją i prawidłowo je wspomagać oraz da nam poczucie kontroli nad tym, co robimy”⁵⁴.

Bibliografia

- Amenta Ch., *Krzyś jest wyjątkowy*, przekł. E. Wojtych, Gdańsk 2010.
Asperger w szkole w Kopienicy, <https://www.lubie.pl/asperger-w-szkole-w-kopienicy/> [26.06.2025].
Atwood T., *Zespół Aspergera. Kompletny przewodnik*, tłum. M. Śmiechowska, Kraków 2011.
Autyzm i rodzina, red. A. Prokopiak, Z. Palak, Lublin 2023.

⁵¹ Zob. więcej na ten temat: J. Bąbka, M. Kanar, *O samowiedzy osób dorosłych w spektrum autyzmu – jej źródłach, znaczeniu diagnozy oraz psychoedukacji*, Toruń 2024.

⁵² J. Stefańczyk, dz. cyt., s. 17.

⁵³ A. Borkowska, *Zrozumieć świat ucznia z zespołem Aspergera*, Gdańsk 2010, s. 10.

⁵⁴ Tamże.

- Banasiak M., *Funkcjonowanie dziecka z zespołem Aspergera w szkole ogólnodostępnej – studium przypadku*, „Przegląd Pedagogiczny” 2020, nr 2, s. 257–270.
- Bąbka J., Kanar M., *O samowiedzy osób dorosłych w spektrum autyzmu – jej źródłach, znaczeniu diagnozy oraz psychoedukacji*, Toruń 2024.
- Borkowska A., *Zrozumieć świat ucznia z zespołem Aspergera*, Gdańsk 2010.
- Bowkett S., *Wyobraź sobie, że... Ćwiczenia rozwijające twórcze myślenie uczniów*, tłum. K. Kruśzewski, Warszawa 2000.
- Březinowa I., *Krzycz po cichu braciszku*, przekł. M. Śmigieński, Wołów 2018.
- Cackowska M., *Współczesna książka obrazkowa – pojęcie, typologia, badania, teorie, konteksty, dyskursy* [w:] *Książka obrazkowa. Wprowadzenie*, red. M. Cackowska, H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, Poznań 2017, s. 11–48.
- Całek G., *Uczeń ze spektrum autyzmu – refleksje okołostatystyczne* [w:] *Dziecko ze spektrum autyzmu. Aktualne badania i refleksje naukowe*, red. G. Całek, Kraków 2024, s. 17–24.
- Chmielewska J.M., *Hubek, kubek, wstążka*, Szklarska Poręba 2015.
- Chodzicka K., *ICD-11: najważniejsze zmiany w klasyfikacji chorób*, <https://psychomedic.pl/icd-11-najwazniejsze-zmiany-w-klasyfikacji-chorob> [10.11.2025].
- Chromik-Kovačs J., Banaszczyk I., *Kim jest ryś? Opowieść o chłopcu z zespołem Aspergera*, Warszawa 2016.
- Cook O'Toole J., *(Sekretna) księga asperdzieciaka. Poradnik dla dzieci i młodzieży z zespołem Aspergera*, tłum. A. Weksej, Kraków 2018.
- Coraz więcej dzieci ze zdiagnozowanym spektrum autyzmu. Polskie szkoły na to gotowe?*, <https://www.portalsamorzadowy.pl/edukacja/coraz-wiecej-dzieci-ze-zdiagnozowanym-spektrum-autyzmu-polskie-szkoly-na-to-gotowe,439055.html> [16.06.2025].
- Czesiul-Budkowska I., *Kosmita*, <https://biblioteczka-apteczka.pl/2016/08/21/kosmita/> [18.06.2025].
- Dobiała E., *Traumy szkolne u dzieci i młodzieży z zespołem Aspergera. Przyczyny i konsekwencje*, <https://terapiaspecjalna.pl/arttykul/traumy-szkolne-u-dzieci-i-mlodziezy-z-zespolem-aspergera-przyczyny-i-konsekwencje> [16.06.2025].
- Dorota z Krainy Aspergera, <https://nakanapie.pl/recenzje/dorota-z-krainy-aspergera-cukry> [17.06.2025].
- Dyrda K., Rosińska J., *Mam zespół Aspergera. Podręcznik dla uczniów i nauczycieli*, ilustr. E. Ołdak, Warszawa 2016.
- Głuszko K., *Podaj łapkę misiui*, Warszawa 2015.
- Grzywa A., *Kaprys natury, czyli o zespole sawanta*, „Neurologia Praktyczna” 2012, t. 12, nr 6, s. 43–48.
- Holliday W.L., *Udawanie normalnej. Życie z zespołem Aspergera*, tłum. P. Dobrowolski, Kraków 2018.
- Hołub J., *Niegrzeczne. Historie dzieci z ADHD, autyzmem i zespołem Aspergera*, Gorlice 2020.
- Jackson L., *Świry, dziwadła i Zespół Aspergera. Przewodnik użytkownika dorastania*, Otwock 2010.
- „Jakby z księżycy spadli” czyli, „Cukry” Doroty Kotas, <https://naregale.com.pl/jakby-z-ksiezycy-spadli-czyli-cukry-doroty-kotas/> [17.06.2025].
- Jagielska G., *Dziecko z autyzmem i zespołem Aspergera w szkole i przedszkolu*, Warszawa 2010.
- Jędrzejewska-Wróbel R., *Kosmita*, Bielsko-Biała 2008.
- Jodko-Kula E., *Jak zrozumieć Chrumaka i wejść do świata tych, którzy myślą inaczej*, Kraków 2019.
- Junger E., *Dziecko sawanta – jak je wspierać?*, <https://hellomama.pl/starsze-dziecko/dziecko-sawanta-jak-je-wspierac/> [16.06.2025].
- Jurasz J., „Kosmita” – Roksana Jędrzejewska-Wróbel, <https://pedagogiczna.pl/kosmita-roksana-jedrzejewska-wrobel/> [18.06.2025].
- Karty dialogowe do gier rozwijających wyobraźnię i kreatywność*, red. R. Domań, Lublin 2010.
- Kim C., *Nieśmiali, skryci i społecznie niedopasowani. Przewodnik po życiu z zespołem Aspergera*, przekł. J. Gilewicz, Kraków 2018.

- Kossowska A., *Duże sprawy w małych głowach*, Opole 2015.
- Kostecka A., *Diagnoza zaburzeń ze spektrum autyzmu dawniej i dziś a możliwości wczesnego wspomagania rozwoju dzieci*, „Studia Edukacyjne” 2024, nr 73, s. 149–167.
- Kostrubiec-Wojtachnio B., Papuda-Dolińska B., Pisula E., *Podręcznik metodyczny. Standardy przebiegu oceny funkcjonalnej oraz planowania wsparcia edukacyjno-specjalistycznego w przypadku występowania następujących trudności: uszkodzenie słuchu, dysfunkcja wzroku, specyficzne zaburzenia uczenia się, zaburzenia rozwoju mowy i języka, zaburzenia rozwoju intelektualnego, zaburzenia ze spektrum autyzmu (ASD), zaburzenia zachowania i emocji*, Lublin 2022.
- Kotas D., *Cukry*, Warszawa 2021.
- Kozdroń A., *Zespół Aspergera. Zrozumieć, aby uzdrowić*, Lublin 2021.
- Koziara A., Mendiya O., Błażej M., *Zachowania trudne osób z ASD w percepcji terapeutów*, „Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej” 2025, nr 18, s. 152–166.
- Lizak K., *Zespół Aspergera (ICD-10: F84.5) – objawy u dzieci i dorosłych*, <https://diag.pl/pacjent/artykuly/zespol-aspergera-objawy-u-dzieci-i-doroslych> [12.11.2025].
- Łotman J., *Uniwersum umysłu. Semiotyczna teoria kultury*, przeł. B. Żyłko, Gdańsk 2008, s. 72–75.
- Maciarz A., Drała D., *Dziecko autystyczne z zespołem Aspergera: studium przypadku*, Kraków 2012.
- Michalczak K., *Synu, jesteś kotem*, Warszawa 2023.
- Michalewska M., *O fenomenie zaklętym w niepełnosprawności, a może o fenomenalnej niepełnosprawności. Rzecz o osobach z zespołem sawanta*, <https://terapiaspecjalna.pl/artykul/o-fenomenie-zaklętym-w-niepełnosprawności-a-może-o-fenomenalnej-niepełnosprawności> [16.06.2025].
- Mitzner P., „Cukry” i słon Bombi (Dorota Kotas, „Cukry”), <https://magazynwizje.pl/aktualnik/cukry-i-slon-bombi-dorota-kotas-cukry/> [17.06.2025].
- Nerenberg J., *Neuroróżnorodność. Jak żyć w świecie skrojonym nie na naszą miarę*, tłum. K. Byłów, Warszawa 2022.
- Nęcka E., Orzechowski J., Słabosz A., Szymura B., *Trening twórczości*, Gdańsk 2005.
- Nilsson P., *Inny niż wszyscy. Opowiadanie o chłopcu, który chciał wiedzieć, czy jest normalny*, przekł. M. Rey-Radlińska, Poznań 2017.
- Notbohm E., Zysk V., *1001 porad dla rodziców i terapeutów dzieci z autyzmem i zespołem Aspergera*, tłum. A. Haduła, Kraków 2023.
- Obłój L., *Zespół Aspergera od środka*, Warszawa 2019.
- Otrębski W., Mariańczyk K., Amilkiewicz-Marek A., Bienkowska K., Domagała-Zyśk E., Karpuszenko E., *Spektrum autyzmu. Spojrzenia [w:] Wprowadzenie do tematu i podstaw teoretycznych autystycznego spektrum zaburzeń*, red. I. Bołtuć, M. Dworżańska, Częstochowa 2022, s. 7–25.
- Preissmann Ch., *Asperger. Życie w dwóch światach*, tłum. J. Arentewicz, Gdańsk 2017.
- Prüfer P., *W spektrum autyzmu neuroróżnorodność odsłania podmiotowość*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2024, nr 2, s. 245–249.
- Prągowska J., *Noro I. Przygody nieziemskiego przyjaciela*, Gdańsk 2020.
- Ptak O., *Guzikożerca na tropie słów*, Poznań 2024.
- Pudłowska E., *Trudności adaptacyjne ucznia z zespołem Aspergera w szkole ponadpodstawowej*, „Journal of Modern Science” 2021, nr 1, s. 143–158.
- Robinson J. E., *Jestem inny*, tłum. A. Homańczyk, Kraków 2019.
- Różański M., *Autyzm jako inna, niezwykła wrażliwość*, https://archiwum.niepełnosprawni.pl/ledge/x/203984?print_doc_id=1793916&site_id=702 [18.06.2025].
- Ryrych K., *Lato na Rodos*, Warszawa 2020.
- Simone R., *Aspergirls. Siła kobiet z zespołem Aspergera*, tłum. J. Okuniewski, Gdańsk 2024.
- Stalka-Jarska J., *Geniusz czy dziwak? O chłopcu z zespołem Aspergera*, Kraków 2024.
- Stefańczyk J., *Opowieści na 32 stronach – fenomen książki obrazkowej*, Cieszyn 2018.
- Steinhöfel A., *Rico, Oskar i Głęboconie*, przekł. E. Jeleń, Kraków 2011.
- Szatmari P., *Uwięziony umysł. Opowieści o ludziach z autyzmem*, tłum. M. Sekerdej, Kraków 2007.
- Subrycht M., *Za dobrze się maskowałam. Rozmowy o doświadczeniach kobiet w spektrum*, Toruń 2025.

- Śniecikowska B., *Książka obrazkowa: próba porządkowania doświadczeń (czyli o genologii, słowografii i intymistycie logowizualnej)*, „Teksty Drugie” 2022, nr 1, s. 47–67.
- Święcicka J., *Uczeń z zespołem Aspergera. Praktyczne wskazówki dla nauczyciela*, Kraków 2022.
- Tammet D., *Urodziłem się pewnego błękitnego dnia. Pamiętniki nadzwyczajnego umysłu z zespołem Aspergera*, tłum. M. Mysiorska, Gorlice 2022.
- Torchała K., *Spektrum autyzmu: diagnozy na wyrost czy faktyczny wzrost przypadków?*, <https://zdrowie.pap.pl/rodzice/spektrum-autyzmu-diagnozy-na-wyrost-czy-faktyczny-wzrost-przypadkow> [16.06.2025].
- Tuchowska M., *Uczeń z zespołem Aspergera w szkole*, <https://portal.librus.pl/szkola/artykuly/uczen-z-zespolem-aspergera-w-szkole> [24.06.2025].
- Ungeheuer-Gołąb A., *Roksana Jędrzejewska-Wróbel w trzech odsłonach. O kreowaniu światów poprzez słowo i obraz*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2017, red. M. Roszczyńska, nr 5, s. 166–181.
- Winter M., *Zespół Aspergera. Co nauczyciel powinien wiedzieć*, tłum. E. Niezgoda, Warszawa 2006.
- Wójcicka M., *Picturebook w świetle teorii aktów mowy i obrazu (na podstawie „Mama zawsze wraca” Agaty Tuszyńskiej i Iwony Chmielewskiej)*, „Prace Językoznawcze” 2022, nr XXIV/1, s. 253–268.
- Wójcik-Dudek M., „Kosmita” Roksany Jędrzejewskiej-Wróbel jako projekt literacki i teatralny [w:] *Noosfera literacka: problemy wychowania i terapii poprzez literaturę dla dzieci*, red. A. Ungeheuer-Gołąb, M. Chrobak, Rzeszów 2012, s. 343–349.
- Wójtowicz-Zajac A., *Dziewczyna z Garwolina („Cukry” Doroty Kotas)*, <https://artpapier.com/index.php?page=artykul&wydanie=423&artykul=8590> [17.06.2025].
- Wszyscy jesteśmy z Garwolina. Recenzja „Cukrów” Doroty Kotas*, <https://kulturaliberalna.pl/2021/05/18/sylwia-gora-recenzja-dorota-kotas-cukry/> [17.06.2025].
- Zabawa K., *Pozycje współczesnej polskiej literatury dziecięcej polecane dla poszczególnych grup wiekowych*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2012, nr 24, s. 111–114.
- Zespół Aspergera w okresie dojrzewania. Wzloty, upadki i cała reszta*, red. W.L. Holliday, przedm. L. Jackson, tłum. M. Umińska, K. Umiński, Warszawa 2006.

Literature as a Tool for Understanding and Supporting Individuals with Asperger's Syndrome

Abstract

The article discusses three contemporary texts representing different genres: a children's story (*Alien* by Roksana Jędrzejewska-Wróbel), an autobiographical novel (*Sugars* by Dorota Kotas), and a picture book (*I Have Asperger's Syndrome. A Handbook for Students and Teachers* by Karolina Dyrda and Jolka Rosińska). All of them address the issue of Asperger's syndrome, a neurological disorder within the autism spectrum, fulfilling an important social and educational goal: promoting greater awareness and knowledge about autism to enable better understanding, support, and integration of neurodiverse individuals in various environments, including schools. Each of the works presented in the article can be successfully used in education at different levels as supplementary reading, both in Polish language classes and homeroom lessons. The article also proposes sample activities for Polish teachers who decide to incorporate the texts by Jędrzejewska-Wróbel, Kotas, Dyrda, and Rosińska into contemporary school curricula.

Keywords: Asperger's syndrome, neurological disorder, students with special educational needs, *Alien*, *Sugars*

Magdalena Marzec-Józwicka, dr hab. literaturoznawstwa, prof. KUL, specjalność: dydaktyka literatury, kierownik Katedry Edukacji Polonistycznej i Medialnej Katolickiego Uniwersytetu Lubel-

skiego Jana Pawła II. Od ponad 20 lat przygotowuje do zawodu przyszłych nauczycieli polonistów. Jest autorką pięciu książek (*Miłość i gimnazjaliści. Praca z tekstem kulturowym na lekcjach języka polskiego w gimnazjum*, 2008; *Między partnerstwem a mistrzostwem. Nauczyciel polonista we współczesnej szkole*, 2017; *Indywidualizacja kształcenia literackiego w szkole średniej. Model zadaniowy*, 2018; *Komunikacja w pracy nauczyciela polonisty*, 2020; *Teksty literackie w pracy nauczyciela polonisty. Lektury i konteksty*, 2023) oraz prawie stu artykułów poświęconych teorii i praktyce kształcenia polonistycznego. Badawczo interesuje się pracą nauczyciela polonisty oraz współczesną literaturą dla dzieci i młodzieży.